

5. Mengliev B. Tilshunoslikningamaliymasalalari[Practical issues of linguistics]. –Tashkent: GlobeEdit. – P.37. (In Uzbek)

6. Marchuk Yu. Компьютерная лингвистика [Computer linguistics]. –Moscow, 2006. – P. 65. (In Russian)

Author:

Sharipov Fazliddin Galievich - Associate Professor of Gulistan State University, Candidate of Philological Sciences. **E-mail:** sharipovdpr@mail.ru

УДК: 811.512.133-2

PHONETIC REPEATITIONS IN USMAN AZIM'S POETRY

УСМОН АЗИМ ШЕЪРИЯТИДА ФОНЕТИК ТАКРОРЛАР

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ПОВТОРЫ В ПОЭЗИИ УСМАНА АЗИМА

Эгамов Умиджон Шавкатович

Гулистон давлат университети, 120100. Сирдарё вилояти, Гулистон шаҳри, 4-мавзе.

Email: umidjon86egamov@gmail.com

Abstract. The article analyzes the methodological features of repetitions used in the poetry of Usmon Azim from a linguo-poetic point of view. The artistic repetitions used in the poet's works provided melody, increased emotionality, showed the figurative meaning, emphasized a certain unity of speech, provided a connection between lines or verses, enhanced the expressiveness of the image, and created harmony of content and form. Usman Azim skillfully used such types of phonetic repetition as alliteration, gemination, and assonance. The article demonstrates the poet's ability to use these tools.

Key words: repetition, linguo-poetic analysis, phonetic repetition, alliteration, gemination, assonance.

Аннотация. Мақолада Усмон Азим шеъриятида қўлланилган такрорларнинг услубий хусусиятлари лингвопоэтик жиҳатдан таҳлил қилинган. Шоир шеъриятида қўлланилган бадиий такрорлар оҳангдошликни таъминлаган, таъсирчанликни оширган, мажозий маъно юклаган, маълум нутқ бирлигини таъкидлаган, мисра ёки бандлар ўртасидаги боғлиқликни таъминлаган, тасвирнинг ифодалилигини оширган, мазмун ва шакл уйғунлигини ҳосил қилган. Усмон Азим фонетик такрорнинг аллитерация, геминация, ассонанс каби турларидан усталик билан фойдаланган. Мақолада шоирнинг мазкур воситалардан фойдаланиш маҳорати кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: такрор, лингвопоэтик таҳлил, фонетик такрор, аллитерация, геминация, ассонанс.

Аннотация. В статье анализируются методологические особенности повторов используемых в поэзии Усмона Азима, с лингвопоэтической точки зрения. Художественные повторы, использованные в поэзии поэта, обеспечили мелодичность, изобразили повышенную эмоциональность, образное значение, подчеркнули определенное единство речи, обеспечили связь между строками или стихами, усилили выразительность образа, создали гармонию

содержания и формы. Усмон Азим мастерски использовал такие виды фонетического повторения, как аллитерация, геминия, ассонанс. В статье демонстрируется умение поэта пользоваться данными инструментами.

Ключевые слова: повторение, лингвопоэтический анализ, фонетическое повторение, аллитерация, геминия, ассонанс.

Кириш. Усмон Азим – XX аср ўзбек адабиётининг йирик намояндаларидан бири. У ўз услубига эга бўлган адиб. Шоир шеърятни халқ оғзаки ижодига ҳамоҳанг шеърят бўлиб, такрорларга бойлиги, бадиий санъатлар ва услубий воситаларнинг кенг қўлланганлиги билан фарқланиб туради. Ҳар бир бадиий тасвирий воситадан ёзувчи ёки шоир ўз ижодида унумли фойдаланади. “Шеърят тили тадқиқ қилинганда унинг ўзига хос хусусиятлари алоҳида эътиборга олинади, яъни поэзия тилининг адабий жинслар ва поэтик жанрлар, мусиқийлик, стилистик воситалари, морфология ва синтаксис билан боғлиқ бўлган ўзига хосликлари қайд қилинади” [1]. Такрор ҳам бадиий асарда, хусусан, шеърятда кўп қўлланадиган услубий воситалардан биридир. Усмон Азим шеърятда такрорларнинг ўз ўрнида қўлланилиши шеърларнинг жозибadorлигини таъминлаган.

Тадқиқот объекти ва қўлланилган методлар

Тадқиқотнинг объекти сифатида Усмон Азимнинг барча шеърӣ тўпламлари, муаллифнинг шахсий архивидаги шоир ижодига доир манбалар, асосан, 1996 йил нашр этилган сайланмаси олинди. Тадқиқот мавзусини ёритишда таснифлаш, тавсифлаш, тарихий-қиёсий, контекстуал, комплекс ва функционал таҳлил усулларида фойдаланилган.

Олинган натижалар ва уларнинг таҳлили

Тилдаги фонетик такрорлар эса ўша осонликни ва раволикни таъминлайди. Бу осонликка эришиш зўрма-зўракилик, сунъийлик ва нотабиийликдан холи бўлиши керак эканлигини инсон доимо англаб туради. Демак, бу ҳолатга ихтиёрий равишда эмас, балки беихтиёрий равишда эришилади.

“Ўринли товуш такрори ритмни безаб, эмоционал заряд (қувват)ни оширади, ифодалиликини кучайтириб, шеърӣ нутқ маданиятини бир даражада юқори кўтаради, у бирон мазмунли мисрада келиб, уни ажратиб кўрсатиши ҳам лозим, аммо мазмунга нисбатан товуш такрорига зўр бериш мазмуннинг сезилмай қолишига олиб келиши ҳам мумкин”. [2]

Фонетик такрорлар нутқ товушларидан бирортасининг такрори ёки товушлар оҳангдошлиги асосида юзага келади. “Шеър китобхонда эстетик завқ уйғотиши учун у маъно таъсирчанлигига эга бўлиши, ижодкорнинг ички эмоциясини ифодалай олиши керак. Шеърнинг эмоционаллиги эса вазн, ритм, қофия, поэтик фигуралар, бадиий санъатлар билан бирга поэтик фонетикага ҳам боғлиқ бўлади”. [3] Шеърӣ асарлар ўзига хос оҳангга, жозибadorликка, экспрессив таъсир кучига эга бўлади.

Поэтик нутқнинг оҳангдорлиги ва таъсирчанлигига баъзи ҳолларда товушларни такрорӣ қўллаш натижасида ҳам эришилади. Чунки баъзи услубий воситалар, жумладан, такрорнинг кўпчилики шакллари бевосита нутқ товушларининг такрорланишига асосланган бўлади. “Аммо, шуни ҳам айтиш керакки, алоҳида нутқ товушлари ёки фонетик усуллар ўз ҳолича конкрет бир мазмунни ифодаламайди. Улар бадиий нутқнинг бошқа унсурлари (ҳижо, туроқ, рукн, туркум, мисра, байт, поэтик фигуралар...) билан бир бутунликини ташкил этгандагина конкрет маъно касб этади, шеърга эмоционаллик бағишлайди”. [3]

Бадиий адабиётдаги ҳар қандай шаклий изланиш ва ўзига хосликлар, ҳатто у фонетик бирликлар даражасида бўлса-да, мазмунга бўйсундирилиши, бадиий асарнинг мазмун-моҳияти ва нутқнинг ифодавийлигини оширишга хизмат қилиши керак. Шу маънода нутқ товушларининг бадиий нутқда такрорланиши ҳам соф шаклий ҳодиса бўлиб, ўз ўрнида қўлланганда асарнинг бадиий мукамаллигини оширади, нутқнинг раволиги учун хизмат

қилади. Мана шундай такрорлар сирасига *аллитерация*, *ассонанс*, каби услубий воситаларни киритишимиз мумкин. Бундай услубий воситаларнинг ҳар бирида нутқ товушларининг ўзига хос такрори кузатиладики, бу маълум бир услубий вазифа бажаради ва шеърининг бадииятини таъминлашга қаратилган бўлади.

а) Аллитерация

“Аллитерация (лот. *al* – га, да; *littera* – ҳарф) – шеърда, жумлада, бандда ва қисман насрий асарларда ҳам бир хил ундош товушларнинг такрорланиши. Аллитерация фонетик-стилистик усул сифатида бадиий нутқнинг интонацион ифодавийлигини ва оҳангдорлигини кучайтиради”. [3] Адабиётшунос У.Тўйчиев шеърда товушнинг такрор қўлланиши ҳақида фикр билдирар экан, шундай ёзади: “Товуш такрори поэзиянинг, хусусан болалар адабиёти ва кўшиқ текстларининг муҳим фазилатидир. У шеър мусикийлигини кучайтиради, бироқ ритмни ҳосил этолмайди, аммо безайди. Агар ундош товушлар аллитерация приёмини юзага келтирса, унли товушлар ассонанс номли товуш такрорини ташкил қилади”. [4]

А.Ҳайдаров аллитерациянинг лингвопоэтик қимматини қуйидагича баҳолайди: “Шеърда аллитерация орқали образлилик ва таъсирчанлик бўрттирилади, услубий равлонлик, сўзларнинг оҳангдорлиги вужудга келтирилади. Аллитерация қатор бошидаги учрашига кўра горизонтал ёки вертикал йўналишда бўлиши мумкин”. [5] М.Йўлдошев аллитерация ҳақидаги мулоҳазаларини баён қилар экан: “... бадиий тафаккур ифодаси, бу ифоданинг таъсир қувватини кучайтиришда ундошлар асосида юзага келадиган аллитерациянинг фавқулудда ўрни жуда қадим замонлардаёқ англаб етилганини ҳам алоҳида қайд этиш лозим”, [6]– дейди.

Усмон Азим шеърда аллитерация турли шаклда келиб, турлича услубий вазифа бажарган ва бадиийликни таъминлаган.

1. Шеърнинг бирор мисрасидаги сўзларда маълум бир товуш такрори юзага келади:

Кундуз-кундуз қордир,

Кеча -кеча қор,

Юлдуз- юлдуз қордир,

Кўча- кўча қор.

[12,60]

Ушбу бандда дастлабки мисрадаги барча сўзлар *к* ва *қ* товуши билан бошланган. Бунда кундош товуши билан ёнма-ён келган *у,о,е* ва *ў* унли товушлари такрори ҳам юзага келган. Шеърда фонетик такрорлар – аллитерация ва ассонанс аралаш ҳолда такрор қўлланган бўлиб, улар *ку-қо-ке-қў* шаклида қайтарилган.

Шеърда сифатлаш санъатидан унумли фойдаланилган. Шеърда зумрат қишнинг зийнати бўлмиш қор жуда моҳирона тасвирланаяпти. Шеърнинг ушбу бандида юзага келган ҳолат кейинги бандда бошқа оҳангдош унли ва ундош товушлар орқали образли қиёфа акс этган:

Тоқатда- танаффуз

Согинч -бепарвоз

Тақдирлар- тақдир муз,

Кўнгиллар- аёз

[12,60]

Бандда *т, з, қ* ундошларининг такрори ва оҳангдошлиги кузатилади. Шеърда шоир қор тасвири воситасида қишнинг кўрки қор эканлигини ёритиб берган. Бу ҳолат шеър охирида берилган *Тақдирлар- тақдир муз, Кўнгиллар- аёз* мисраларида яққол намоён бўлган.

Шунга ўхшаш такрорни шоирнинг яна бир шеъридан олинган мисрада ҳам учратамиз:

Кундуз...Кеча...Кундуз...Кеча

Неча тун? Неча кундуз?

*Ёмғир ёғди узун, ўжар-
Ҳоки туроб бўлди куз..*

[12,44]

Шеърнинг ушбу дастлабки банди биринчи мисрасида **к** ундош товуш такрори ва унлилар оҳангдошлиги юзага келган. Иккинчи мисрасида **н** товуши такрорланган. Бу такрорлар бевосита китобхон диққатини ўзига жалб этади. Маълум бир ҳолатни юзага келтиради. Бу кузнинг ёмғирли кунларидан бири – табиатнинг гўзал тасвири. Кейинги бандда эса **г** товуши билан боғлиқ такрор ҳосил қилинган:

*Гулим, кузги гулим,
Қодир гулимсан.
Сенга не ўлим!-
Ботир гулимсан.*

[12,59]

Банддаги такрор товушлар образли ифоданинг ўрнига нисбатан диққатни тортади. Мисолдаги такрор билан боғлиқ сўзларнинг барчаси гул сўзи билан боғлиқ, яъни синекдоха санъатидан фойдаланилган. Аммо бу сўзларнинг барчасида **г** товуши билан бошланган. Бу ҳол барча сўзларнинг талаффузи бошланишида маълум уйғунликни юзага келтирган.

Шоирнинг **“Қорнинг ёғишини тасвирлашга уч уриниш”** шеърида ҳам табиат тасвири оҳангдош товушлар воситасида образли ифодаланган. Шеър **қор ёғди йирик-йирик...** мисраси билан бошланган. Шеър кейинги мисраларда **лайлак- лайлак, тирик- тирик** каби оҳандош сўзлар воситасида давом эттирилган. Шеърда бир-бирига яқин бўлган тасвир юзага келган. Бу товушлар такрори воситасида янада таъсирчан ифодаланган:

*Қор ёғади йирик- йирик,
Қор ёғади лайлак- лайлак,
Қор ёғади тирик –тирик,
Бунча тирикдир, кўриб,
Чидай олмайди юрак....*

[12,64]

Келтирилган бандда фақат товуш такрори мавжуд бўлмай, балки сўз ва бирикмалар (**қор ёғади, тирик-тирик, йирик- йирик**) ҳам такрор келиб, бундай такрорлар шеърнинг турли қисмларида турлича ҳосил қилинган. Бандда анафора ва мукаррар такрори юзага келтирилган.

Банднинг дастлабки мисрасида **қ ва й** ундош товушлари такрори натижасида оҳангдошлик юзага келган. Бу эса **қ ва й** товуши билан ёнма-ён келган унлилар оҳангдошлигини ҳам ҳосил қилган. Яъни **қо-йи** шаклида. Кейинги мисраларда **қо-ла, қо-ти, га** тарзида давом эттирилган.

Шеърда **қ** ундоши такрори билан бирга **и** ва **о** унлиларининг қайтарилиши ҳамда сўз такрори юзага келган. Бундай такрорлар шеърда қор ёғишига хос нозик хусусиятни (**йирик- йирик, тирик- тирик, лайлак- лайлак**) ўринли, сирли созга ўхшатиб бўрттириб тасвирлаган. Шу шаклдаги **қ** товуши билан боғлиқ такрорларни шоирнинг бошқа шеърларида ҳам учратамиз.

2. Шеърдаги маълум бир банд мисралари бир хил товуш билан бошланади. Бундай такрор **“Занжирни узди қайиқ”, “Тўлди юрак”** каби шеърларида қўлланган. Жумладан, **“Занжирни узди қайиқ”** шеърида бу қуйидагича акс этган:

*Қайиқчи қолсин қирғоқда,
Қайиқчилик тутқин кордир,
Қайиқ йўл олди йироққа,
Қайда мангу ҳурлик бордир?*

[12,227]

“Занжирни узди қайик” шеърдан олинган ушбу бандда мисралар қ товуши билан бошланиб, товушлар оҳангдошлигини юзага келтирган. Бу оҳангдошлик мисралар таркибидаги қ товуши мавжуд сўзларнинг ҳам вертикал, ҳам горизонтал жойлашишида юз берган.

Зеро, “Вертикал аллитерация, асосан, шеърий матнга хос бўлиб, мисралар бошидаги сўзларда, яъни мисралараро, горизонтал аллитерация эса мисра ёки жумла ичида бўлиши мумкин”. [6]

Тўлди юрак,
Тўлди юрак,
Тўлмоқдан сўнг,
Тўкилмоқ бор

Ушбу бандда унли ва ундош товушлар билан боғлиқ такрор ҳосил қилинган. Усмон Азим мисраларида қ товуши такрори билан боғлиқ ўзига хослик кузатилади:

3. Шеърнинг маълум бир банд мисралари ёки бирор мисранинг сўзлари бир хил товуш билан тугайди. Бу баъзан мисра ичидаги оҳангдошлик билан уйғунлашиб кетади. Шоир “Ҳаловат қолмади жонимда” шеърида *р, м, д* товушлари такрори билан боғлиқ қуйидаги содда, аммо таъсирчан мазмунли мисраларни яратган:

Ҳар лаҳзам- дард,
Ҳар нафасим- дард
Ҳар қафасим-дард,
Ҳар бардошим-дард,
Ҳар озорим -дард.

[12,174]

Шеърдаги такрор товушлар оҳангдошлиги шеърнинг умумий мазмунига мос ҳолда шаклланган. Шоир инсон ички кечинмаларига ўқувчининг диққатини тортиш, уларни санаб ўтиш ва урғу бериш мақсадида товуш такрорларига мурожаат қилган. Шеърда инсон ички туйғулари бирма-бир тилга олинган. Лирик қаҳрамон улар билан фахрланади. Бу фахрланиш ҳисси бандлардаги такрор бирликлар, жумладан, такрор товушлар воситасида образли, бадиий тасвирланган. Айниқса, юқорида келтирилган банддаги *р-м-д* товушлари билан боғлиқ такрорлар шеърга ўзгача оҳанг инъом этган. Келтирилган бандлардаги *р-м-д* товушлари такрори қуйидаги шаклда юзага келган:

1-мисра: *р-м-д*

2-мисра: *р-м-д*

3-мисра: *р-м-д*

4-мисра: *р-м-д*

Бандда 4 ўринда *р, м, д* товушлари қўлланган бўлса-да, қандайдир зўрма-зўракилик ёки сохталик ва сийқаликни сезмаймиз.

Мисраларда такрорланган *р, м, д* товушлари ўзи келган сўзлар охирини ёпган, фикрнинг қатъийлигини хулосалагандек туюлади. Шунга ўхшаш такрорни Ҳамид Олимжон шеърларида ҳам учратамиз. Шоирнинг “Бахтлар водийси” шеърида *б* товуши билан боғлиқ такрор қуйидагича юзага келган:

Ювиб, тараб, севиб, ўпиб, кучиб, опичлаб,

Эй бахтларни балогатга етказган она!

Ёзилиб, етилиб, тўлиб ётадир –

Ётпасига янги кунга эришган Кува!

Градация шаклида ёзилган ушбу мисраларда (биринчи, иккинчи ва учинчи мисрада) *б* товуши такрори мавжуд. Шоир наздида бахтлар водийси деб тасвирланган Фарғона водийси табиати шеърда ўз ифодасини топган. Шеърдаги градацияни ҳосил қилган ҳар бир сўзнинг маъноси кучайиб борган. Аслида градациянинг ўзи – маъно кучайишига асосланган восита. Зинапоядорлик ҳар бир қеракли фикр ё тушунчани таъкидлаш учун хизмат қилади. Берилган

банддаги градация ҳосил қилувчи ҳар бир сўз охирида такрорланган товуш маънони янада кучайтириб, сўзлардаги маъно уйғунлигини юзага келтирган.

Юқорида келтирилган бандларни ўзаро қиёсласак, Усмон Азимнинг ““Ҳаловат қолмади жонимда”” шеърдан келтирилган банднинг барча қисмларида бир хилда *р, м, д* товуши такрори мавжуд бўлиб, бу бандда тўлиқ оҳангдошликни ҳосил қилган бўлса, Ҳ.Олимжон шеърда бир мисрада товуш такрори таъсирчанликни оширса, иккинчи мисрада оҳанг пасаяди, учинчи мисрада яна оҳангдошлик кўтарилиб, тўртинчи мисрада пасайиш кузатилади.

Усмон Азим шеърлятида товуш такрорининг яна бир кўриниши борки, бу бошқа шоирлар ижодида кам учрайди. Бунда банд мисраларининг ҳар бирида алоҳида товуш оҳангдошлиги, яъни такрори ҳосил қилинган:

Қор ёғар учиб- учиб,

Қор ёғар аста- аста,

Қор ёғар кўчиб-кўчиб,

Қор ёғар ўчиб- ўчиб.

Мен маст бўлдим бир настда.

[12,64]

Юқоридаги мисолда шеър бандларининг ҳар бирида алоҳида оҳангдошлик юзага келганки, бу эса шеърга ўзгача бир фусункорлик бахш этган. Шоир қорнинг ёғишини чиройли сўзларни такрорлаш орқали ифодалайди.

Умуман олганда, Усмон Азим ўз шеърлятида аллитерациядан унумли фойдаланиб, турли шаклларни юзага келтирган ва уларнинг ҳар бирига услубий вазифа юклай олган. Шоир шеърларида, асосан, *с, қ, м, р, к, ч, ж, б, з, г* каби ундош товушлар такрор қўлланиб, ўзига хос услубий вазифа бажариб келган. Айниқса, *с* ва *қ* ундошлари такрорлари кўплаб учрайди.

б) Ассонанс

Усмон Азим шеърлятида товуш такрори, жумладан, *ассонанс* (унли товушлар) такрори услубий восита сифатида қўлланган. Ассонанс – унлилар оҳангдошлиги. “Ассонанс” (лот. Assonare – оҳангдошлик сўзидан) – гапда, мисра ва бандда бир хил унли товушларнинг қайтарилиши”. [7]

О.С.Ахманова *ассонанс* турғун бирикмаларда учрашини ва услубий восита эканини ёзади. [8]

Ассонанснинг асосий хусусиятларидан бири шеърда қофияни юзага келтиришдир. Бу ҳақда баъзи ишларда “Ассонанс поэзияда қофия имкониятларини кенгайтиради”, [9] дейилган. Ассонанс такрори ҳозирги замон ўзбек шеърлятида жуда кўп учрайди.

Ассонансга берилган таърифлар орасида қуйидаги таъриф ҳақиқатга яқинроқ ва ушбу ҳодисанинг услубий вазифасини тўғри белгилайди: “Ассонанс – айнан ёки яқин унлиларнинг такрорланиши натижасида юзага келадиган оҳангдошлик”. [10] Манбаларда нутқ товушлари системасида экспрессивликни ифодалаш жиҳатидан унли товушларнинг имконияти катта эканлиги ҳам таъкидланган. [11]

Усмон Азим шеърларида ассонансдан унумли фойдаланган. Ассонансда унли товушларнинг такрори тўлиқ ва тўлиқ бўлмаган ҳолда юзага келади. Шунга кўра унинг икки хил турини фарқлаш мумкин: а) бир хил унли товушларнинг такрорланиши; б) турли унли товуш тўлиқ такрорланмасдан ўзаро ҳамоҳанг бўлиб келиши.

Усмон Азим шеърлятида унлилар такрорининг ҳар иккала турини ҳам учратамиз. Улар шеърнинг турли қисмларида такрор келади. Жумладан, унли товушлар маълум бир мисрада такрор келади. Бундай такрорларни шоирнинг “Осмонга ҳам отгум тош”, “Оҳиста-оҳиста ёғади ёмғир”, “Ватан ҳақида шеър”, “Монолог” каби шеърларида учратамиз. Шоирнинг “Ватан ҳақида шеър” шеърда *а* ва *о* унлилари такрорлари мавжуд:

От елар. Чавандознинг

*Бир энги ҳилтирар -бўш
Она, Ватан улуг- дард!
Она, Ватан улуг боғ бўлсин!
Шеърда сурагин чизсам,
Тўрт мучаси соғ бўлсин!*

Келтирилган мисолда Ватан мадҳи шоир томонидан моҳирона тарзда ифодаланган. Мисраларда **а** ва **о** унлилари такрорланиб, шеърда оҳангдошликни юзага келтирган.

Усмон Азим лирикасининг асосий хусусияти шундаки, унда халқона содда рух, ўйноқи ва кишини эркаловчи майин оҳанглар уйғунлашиб кетади ҳамда мисралар силлиқ, майин ўқилади. Оҳангдаги ана шу ўзига хослик шоирнинг товушлар уйғунлиги ва мутаносиблигини яхши ҳис қилишини, товуш такрорларига муносиб бадиий-услубий вазифа юклай олишини намоиш қилади. Худди шундай товуш такрорини **“Оҳиста-оҳиста ёғади ёмғир”** шеърида ҳам кўришимиз мумкин:

*Оҳиста-оҳиста ёғади ёмғир,
Оҳиста-оҳиста кўзгалар шамол,
Оҳиста-оҳиста тўкар юмшоқ нур,
Булутлар бағридан кўринади ҳилол,
Оҳиста-оҳиста йиғлайди бир қиз,
Каптар патидан ҳам майин дардлари....*

[12,40]

Ушбу шеърда **о** ва **а** унли товушлари, шунингдек, ундош товушлар ҳамда сўзлар такрорлари мавжуд. Бу такрорлар банднинг дастлабки учта мисрасида қўлланган бўлиб, шеърда такрор билан ўхшатишнинг уйғунлиги мавжуд. Бунда такрорий сўзнинг **оҳиста-оҳиста** шаклида қўлланиши ҳам маънони кучайтиришга хизмат қилган. Шеърнинг номидан маълумки, **“Оҳиста-оҳиста ёғади ёмғир”** – бу ерда баҳор тасвири берилган. Шеърда баҳор билан боғлиқ ҳолатларни ифода этувчи сўзлар қўлланган. Ушбу бандда баҳордаги ёмғирнинг оҳиста ёғиши, яъни ўткинчилиги, енгил шамол кўзғалиши, кейин эса куёш чиқиши товуш, сўз такрорлари, ўхшатиш, муболаға каби воситалар орқали бадиий тасвирланган. Шеърда сифатлаш санъатидан унумли фойдаланилган. Айниқса, биринчи мисрадаги **о, а, с, т** товушлари такрори ва улар асосида келиб чиққан сўз такрорлари маънони поэтик талаб ва мезонларга мос равишда таъсирли ифодалашга хизмат қилган. Мисраларда ўзига хос кўтаринкилик изчил, мусикий оҳанг орқали моҳирона тасвирланган.

Мана шундай бир ҳолат Ҳамид Олимжон ижодида ҳам учрайди. Унда грация усулидан фойдаланган ҳолда меҳнат мадҳ қилинган:

*Уйда, оилада, далада, қирда,
Оппоқ пахта битган серунум ерда,
Озод меҳнат зўр жадал билан
Ҳар минут сен ўзинг биз билан бирга! (Ҳ.Олимжон. “Маҳорат”. I. 160)*

Ушбу банднинг биринчи мисрасида **а** товуши такрори мавжуд. Бу эса банднинг дастлабки мисрасида кўтаринки руҳни ҳосил қилган, мазмунни кучайтириб, китобхон диққатини шу мисрага тортган.

*Чопқир -чопқир елларга,
Ҳавас қилгандим, аммо.
Тошгаоёқ қўйсам ҳам,
Тизгача ботиб кетдим.*

[12,138]

Келтирилган мисолда **о, и, а** унли товушлари такрори мавжуд. Ушбу такрорлар биринчи мисрада **о-и-о-и-а-а**, иккинчи

мисрада **а-и-а-и-а-о**, учинчи мисрада **о-а, -о-а-а**, тўртинчи мисрада **и-а--а-о-и-и** тарзида қўлланган.

Усмон Азимнинг баъзи шеърларида мисралар бошида унли товушлар такрори мавжуд бўлиб, бундай такрорлар мисралар бошидаги кўтаринки оҳангни юзага келтирган :

Бунда ўз бўйини ўлчайди замон,

Орқага қайтдимми, кетдимми олга,

Оқ чорлоқ қонига беланар ҳамон,

Олчазор оралаб тақиллар болта..

[12,138]

Ушбу бандда товуш такрори сўз маъносини кучайтиришга хизмат қилган ва китобхон диққатини жалб этган. Мисралар бошидаги кўтаринкиликни таъминлаган.

Шоир шеърларининг баъзи бандларида мисралар охирида унлилар такрори юзага келган. Адибнинг “Ривожланиш”, “Тонг чоғи кундуз билан кечанинг учрашуви...”, шеърларида унли товуш такрори қуйидагича ҳосил қилинган:

Тонг чоғи тун билан кундуз учрашди,

Тунда армон билан юлдуз учрашди,

Баҳор билан кузак бахтхуш учради,

Тошлар учрашдилар, биз учрашмадик..

[12,138]

Халқона услубда ёзилган ушбу шеърда мисралар охирида **и** товуши такрори юзага келган. Натижада қофиядош сўзларнинг янада оҳангдош бўлишига хизмат қилган.

Тунни тонг ўлдирди,

Тонгни шом ўлдирди,

Шомни бўғди тун...

[12,143]

Мазкур шеърда ҳам мисралар охирида **и** товуши такрори рўй берган. Шоир мисраларда антоним сўзларни қўллаб шеърга янада жозиба бахш этган. Бу ерда *тун* сўзи *тонг* сўзига, *тонг* сўзи эса *шом* сўзига зидлантирилган ва шеърдаги оҳангдошликка эришилган.

Шунингдек шоир шеъриятида яна бир унли товуш такрори қатнашган. Бу ерда ҳар бир байтдаги мисралар охири икки хил унли билан тугайди:

Кўксим бийдай саҳро,

Бўм бўш шаҳар аро,

Юпқагина қоронғулик тўкилиб аста,

Чироқларнинг нури шоён порлаганида.

[12,70]

Кўринганидек, биринчи байтнинг икки мисраси **о** унли товуши билан, иккинчи байтнинг мисралари **а** унлиси билан тугалланаяпти. Бу эса шеърга янада кўтаринкилик, жозиба бахш этган.

Хулоса

Умуман олганда, юқоридаги таҳлиллардан кўриниб турибдики, Усмон Азим шеъриятида ассонанснинг *а,о ва и* товушлар такрори кўпроқ учрайди. Лекин *а* ва *о* товушлар такрори кўпроқ учрайди. Шоир бу такрорлардан мохирона фойдаланиб, ҳар бирига ўзига хос услубий маъно ва вазифа юклаган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Адабиёт назарияси. Адабий асар. Биринчи жилд. – Т.: Фан, 1978. – Б. 355.
2. Стеблева И.В. Происхождения и развитие тюркской аллитерационной системы в связи и историческим родством тюркских и монгольских языков // Советская тюркология. – Москва, 1971. – № 6. – С. 83.
3. Бобоев Т., Бобоева З. Бадиий санъатлар. – Т.: ТДПУ, 2001. – Б. 114.
4. Тўйчиев У. Ўзбек поэзиясида аруз системаси. – Т.: Фан, 1985. – Б. 205.
5. Ҳайдаров А. Бадиий тасвирнинг фоностилистик воситалари: Филол. фанлари номзоди ... дисс. автореф. – Т., 2008. – Б. 11.
6. Юлдашев М. Бадиий матннинг лингвопоэтик тадқиқи: Филол. фанлари доктори ... дисс. автореф. – Т., 2009. – Б. 29-30.
7. Адабиётшунослик терминлари луғати / Тузувчилар: Ҳ.Ҳомидий, Ш.Абдуллаева, С.Иброҳимова. – Т.: Ўқитувчи, 1967. – Б. 34.
8. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов. – М.: Наука, 1969. – С. 58.
9. Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати / Н.Ҳотамов, Б.Саримсоқов. – Т.: Ўқитувчи, 1979. – Б. 36.
10. Юлдошев М. Бадиий матн ва унинг лингвопоэтик таҳлили асослари. – Т.: Фан, 2007. – Б. 97.
11. Абдуазизов А. Фоностилистик воситаларнинг ўрганилишига доир // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1985. – 2-сон. – Б. 27.
12. Усмон Азим. Сайланма: – Т.: “Шарқ” нашриёт-матбаа концерини. 1995. – Б. 431.

References:

1. Literary theory. Literary work. The first volume. - T.: Fan, 1978. - B. 355.
2. Stebleva I.V. Proisxojdeniya i razvitie tyurkskoy alliteratsionnoy sistemy v svyazi i istoricheskim rodstvom tyurkskix i mongolskix yazykov // Sovetskaya tyurkologiya. - Moscow, 1971. - № 6. - p. 83.
3. Boboev T., Boboeva Z. Fine arts. - T.: TDPU, 2001. - B. 114.
4. Toychiev U. The system of dreams in Uzbek poetry. - T.: Fan, 1985. - B. 205.
5. Haydarov A. Phonostylistic means of artistic image: Philol. candidate of sciences ... diss. avtoref. - T., 2008. - B. 11.
6. Yuldashev M. Linguopoetic study of literary text: Philol. doctor of sciences ... diss. avtoref. - T., 2009. - B. 29-30.
7. Dictionary of literary terms / Compilers: H.Homidiy, Sh.Abdullaeva, S.Ibrohimova. - T.: Teacher, 1967. - B. 34.
8. Axmanova O. Dictionary of linguistic terms. - M.: Nauka, 1969. - C. 58.
9. Russian-Uzbek explanatory dictionary of literary terms / N.Khotamov, B.Sarimsoqov. - T.: Teacher, 1979. - B. 36.
10. Yuldashev M. Fundamentals of literary text and its lingvopoetic analysis. - T.: Fan, 2007. - B. 97.
11. Abduazizov A. On the study of phonostylistic means // Uzbek language and literature - Tashkent, 1985. - Issue 2. - B. 27.
12. Usmon Azim. Selection.: - T.: Sharq Publishing and Printing Concert. 1995. - B. 431.

Муаллиф:

Эгамов Умиджон Шавкатович, ГулДУ Ўзбек тилшунослиги кафедраси ўқитувчиси.